

listes posteriors (pàgs. 23-24), que per la brevetat amb què són tractats no acabem de comprendre.

Ramon SUMOY

Il «Livre des Bestes» di Ramon Llull. Traduzione francese anonima del xv secolo. Testo inedito a cura di GIUSEPPE E. SANSONE. Roma 1964 («Quaderni di Marsia»).

Aquesta elegant edició de la versió francesa del *Llibre de les Bèsties*, treta de l'únic manuscrit conservat, del segle xv, fou feta simultàniament amb la d'Armand Llinarès¹ i amb completa independència d'aquesta. Cap de les dues edicions, doncs, no ha pogut influir damunt l'altra, i cap d'elles no ens sembla inútil. L'edició Sansone, de tota manera, creiem que presenta un major rigor filològic respecte de l'altra.

Sansone ha preparat l'edició amb la seva reconeguda cura. Anota minuciosament els detalls de còpia i compara, quan li sembla interessant, la versió francesa amb el text català, la qual cosa dóna lloc a un seguit de remarques que revelen la manera de treballar del traductor i permeten de jutjar la seva obra. En aquest treball comparatiu també ha estat presa en consideració la versió castellana tardana, publicada a Mallorca el 1750, que en alguns indrets coincideix amb la versió francesa enfront del text català editat per Galmés (vegeu, per exemple, les notes als passatges 22.17; 22.33; 32.1-2; 47.13, 18, 20). Ací, però, és oportú de recordar la remarca que fa el P. Batllori en el pròleg a la seva edició de la versió castellana,² que moltes d'aquestes divergències són degudes al fet que el traductor castellà seguí un manuscrit (B) diferent del bàsic (A), reproduït per Galmés a l'edició d'ENC.

Ens ha cridat l'atenció la grafia *chun*, que Sansone ha transcrit per *ch[e]un* (45.16), considerant-la paral·lela a *cheü > chu*. En l'edició de Llinarès l'expressada grafia ha estat transcrita per *chascun*. El mot català *luerna* ha estat traduït per *barberote* (51.31), passatge que ha donat lloc a una nota de la pàg. 78.

Sansone anuncia el projecte de publicar la versió italiana del *Llibre de les Bèsties*, conservada en cinc manuscrits, copiats entre els segles xiv i xvii. Desitgem vivament que aquest projecte esdevingui aviat realitat.

P. B.

RAYMOND LULLE: *Le livre des Bêtes*. Version française du xve siècle avec traduction en français moderne, introduction et notes par ARMAND LLINARÈS. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1964, 186 pàgs. («Bibliothèque française et romane», B, 3). — *Le livre du gentil et des trois sages*. Version française médiévale, complétée par une traduction en français moderne. Texte établi et présenté par ARMAND LLINARÈS. Paris, Presses Universitaires de France, 1966. 242 pàgs.

1. RAYMOND LULLE, *Le livre des Bêtes*. Version française du xve siècle avec traduction en français moderne, introduction et notes par ARMAND LLINARÈS (Paris 1964). Cf. la recensió de GRET SCHIB en el present volum, pàgs. 144-146.

2. Dins de «Biblioteca de Autores Cristianos» (Madrid 1948). Cf. la recensió de R. ARAMON I SERRA, ER, I (1947-1948), 249-250.

(«Université de Grenoble : Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines», 43). — *Doctrine d'Enfant*. Version médiévale du ms. fr. 22933 de la Bibliothèque Nationale de Paris. Texte établi et présenté par ARMAND LLINARÈS. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1969. 256 pàgs. («Bibliothèque française et romane», B, 7). — *Livre d'Evast et de Blaquerne*. Texte établi et présenté par ARMAND LLINARÈS. Paris, Presses Universitaires de France, 1970. 368 pàgs. («Université de Grenoble : Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines», 47).

Amb un ritme regular i ràpid, Armand Llinarès, professor a la Facultat de Lletres de Grenoble, va publicant les traduccions franceses medievals de les obres de Ramon Llull. Fins ara n'han sortit quatre volums: dos dins la «Bibliothèque française et romane» de la Universitat d'Estrasburg, i dos dins la sèrie de les publicacions de la Universitat de Grenoble. A més, el mateix Llinarès ha publicat, en «Estudios Lulianos», una altra traducció lulliana: *Le Traicté de la Physique*, conservat en el ms. lat. 13961 de la Bibliothèque Nationale de Paris.¹ Es tracta, però, d'una traducció feta el segle XVII.

Les edicions de Llinarès no són les úniques publicades en francès en aquests últims anys: el 1967 sortí una antologia preparada per Louis Sala-Molins, que presenta als lectors francesos una selecció de textos lullians, traduïts en francès modern.² Hi ha extrets de les obres següents: *Blaquerne*, *Livre du gentil et des trois sages*, *Arbre de science*, *Livre de contemplation*. Dóna el text complet de *L'Arbre de Philosophie d'Amour* i del *Livre de l'ami et de l'aimé*.

Cada volum de Llinarès conté una introducció, un glossari i un índex de noms i d'obres. El *Gentil* i el *Blaquerne* contenen, a més, un índex analític.

I. — La sèrie comença, doncs, l'any 1964 amb el *Livre des bêtes* que ja havia estat publicat, aquell mateix any, per G. E. Sansone.³ Tenim dues minucioses recensions d'aquella edició de Llinarès: la primera, del seu *concurrent* Sansone; la segona, de G. Colon.⁴ Ens basem ací en les observacions d'aquests dos crítics.

El *Llibre de les bèsties* es troba integrat com a part VII en el *Llibre de meravelles* i forma una unitat en si; probablement fou afegit al *Llibre de meravelles* posteriorment a la seva composició, i per això és possible de fer-ne una edició separada.⁵ Per a la qüestió de les fonts, el Sr. Llinarès és categòric: segons ell, Ramon Llull s'inspirà en obres orientals i, en primer lloc, en el *Calila i Dimna*. L'editor francès pensa haver trobat «proves irrefutables» (pàgina 21) de la influència d'aquell llibre àrab; vist, però, el gran nombre de colleccions d'*exempla* que circulaven a l'Edat mitjana, ens sembla molt arriscat

1. A. LLINARÈS, *Un inédit de Raymond Lulle en français: Le Traicté de la Physique*, *EL*, XI (1967), 41-66.

2. LULLE, *L'Arbre de Philosophie d'Amour, Le Livre de l'Ami et de l'Aimé, et choix de textes philosophiques et mystiques*. Introduction, traduction, notes par LOUIS SALA-MOLINS (Paris, Aubier-Montaigne, 1967).

3. *Il «Livre des Bestes» di Ramon Llull*. Traduzione francese anonima del XV secolo. Testo inedito a cura di GIUSEPPE E. SANSONE (Roma, Quaderni di Marsia, 1964). Cf. la recensió de PERE BOHIGAS, en aquest mateix volum dels *ER*, pàg. 143. — En el meu treball *La traduction française du «Livre de meravelles» de Ramon Llull* (tesi doctoral de la Universitat de Basilea, 1968) he publicat el pròleg, els llibres 4-6 i el final d'aquesta traducció francesa, segons el ms. fr. 189 de la Bibliothèque Nationale de Paris.

4. La primera a la *ZRPh*, LXXXII (1966), 421-26; la segona a *VR*, XXVI (1967), 162-64.

5. En català existeixen tres edicions separades del *Llibre de les bèsties*; a més, n'hi ha dues en alemany, una en anglès i una en castellà. Les indicacions bibliogràfiques es troben en l'edició de LLINARÈS, pàg. 175 s.

de voler decidir en poques línies una qüestió tan delicada. Una altra suposició de Llinarès ens convenç encara menys: segons ell, els personatges del *Llibre de les bèsties* s'identificarien amb personatges de la cort del rei Felip el Bell de França.

L'edició del ms. fr. 189 de la Bibliothèque Nationale de París és acompanyada d'una traducció al francès modern feta segons el text català. L'editor sembla haver-se convençut, després, de la inutilitat d'una tal empresa, puix que en les edicions successives no la repetí. La transcripció del manuscrit no ha estat feta massa escrupolosament. A continuació recollim la llista dels nombrosos errors indicats pels Srs. Colon i Sansone. En una primera sèrie, incloem els errors només de lletra: 48.14 *appelez/appellez* (citem de primer la lliçó de Llinarès i després la del manuscrit); 48.25 *sainte/sainte*; 50.5 *repondirent/respondirent*; 50.16 *Donc/Donques*; 54.21 i 68.1 *ils/ilz*; 56.2 *election/eleccion*; 56.7 *un/ung* (igualmente en 58.10, 68.13, 80.23, 90.21, 134.5, 136.1, 140.25); 56.26 *fain/fam* (igualmente en 62.6, 72.33, 136.3, 136.33, 138.1, 138.37, 144.19); 58.27 *Varer/l'aree*; 60.8 *parents/parens, labor/labour*; 64.28 *mieux/mieulx*; 68.11 *mengoient/mengoient*; 70.30 *le/les*; 72.7 *a l'aage / en l'aage*; 72.33 *avait/avoit*; 74.3 *montrast/montrast*; 74.9 *ombre/umbre*; 74.15 *especialment/especialment*; 74.24 *dit/dist*; 76.3 *avec/avecq*; 76.9 *ils/il*; 76.10 *promit/prommit*; 80.25 *de/du*; 80.28 *avecquez/avecques*; 82.35 *pourrez/pourres*; 84.13 *parleroy/parleray*; 84.22 i 130.26 *vergoigne/vergoingne*; 86.1 *une grande voix / une grant voix*; 86.10 *qu'il / que il*; 88.3 *falloit/failloit*; 90.4 *prouposaient/prouposoient*; 90.6 *eschapper/eschaper*; 100.2 *joyaulz/joyaulx*; 100.13 *vos/voz*; 100.15 *votre/vostre*; 100.16 *porrés/pourrés*; 104.13 *les/ses*; 106.5 *demeuroit/demouroit*; 106.22 *ils/ilz*; 108.15 *connoissent/connoissent*; 110.25 *messagiers/messagiers*; 112.11 *que/qui*; 114.13 *proupose/pourpose*; 114.24 *grand/grant* (i, encara, en 128.15 i 128.21); 114.28 *qu'il/que il*; 116.1 *messagiers/messagiers*; 118.2 *once/unce*; 118.5 *parlait/parloit*; 120.14 *Et ung / en ung*; 120.15 *quand/quandque*; 120.20 *maints/maintz*; 124.2 *quand/quant*; 126.1 *A/En*; 128.25 *ne/en*; 130.18 *defaillir/defaillir*; 130.26 *vergogne/vergongne*; 132.28 *wouldrent/wouldrent*; 134.3 *cour/court*; 138.26 *promise/promisse*; 138.31 *promist/promist*; 144.12 *coq/coc*; 148.9 *decouvrist/descouvrist*; 150.10 *rien/riens*; 150.36 *promesse/promesse* (i, encara, en 152.1, 152.4 i 152.19); 152.35 i 154.16 *votre/vostre*. Donem també la llista de llocs on hi ha omissió d'algun mot: 52.7 *qu'il soit / et qu'il soit*; 70.30 *voult avoir / ne voult avoir*; 74.18 *estoit devant / estoit devant lui*; 74.20 *car il vouloit / car il lui vouloit*; 90.21 *en ung estang / en ung autre estang*; 92.5 *lequel roy / lequel le roy*; 120.22 *que tout le bien / que de tout le bien*; 132.7 *assembla son conseil sur ce que / assembla son conseil et leur demanda conseil sur ce que*; 132.15 *le plus noble et le plus puissant / le plus noble et le plus puissant*; 132.16 *que lui envoyés / que lui vous envoyés*; 156.8 *qu'ilz deissent verité / qu'ilz lui deissent verité*. En altres passatges, per contra, sobra algun mot: 52.14 *et au chevreau / au chevreau*; 122.5 *ne se desesperassent de Dieu / ne se desesperassent Dieu*; 128.22 *et pour ce que l'unce / et pour ce l'unce*; 150.22 *qu'il fust conseillier tout par soy et que le conin / qu'il fust conseillier tout par soy et le conin*. En 88.22 no cal llegir *C'est aigron envieilli*, sinó *Cest aigron envieilli*.

Aquesta llista d'errors basta per a fer veure que l'edició de Llinarès no pot servir per a treballs filològics, sinó que cal recórrer a la de Sansone que dona un text molt més segur.

Heus ací algunes altres observacions encara: pàg. 40: el núm. del ms. cat. del *Llibre de meravelles* conservat en el British Museum és *add. 16 248*. || pàg. 41: en italià existeixen cinc manuscrits del *Llibre de meravelles*: cf.

M. BATLLORI, *El lulismo en Italia*, «Revista de Filosofia», II (1943), 299 ss. || pàg. 43: el text francès no pot ésser la traducció del ms. B, puix que en B hi ha llacunes que no es troben en la traducció. || pàg. 80, nota 6: basant-se en l'ús masculí del mot *malice*, Llinarès suposa que el traductor és való o picard, però les cites que dóna FEW, VI, 110-II, no permeten aquesta localització. Més significatiu per a la procedència del traductor seria, per contra, la paraula *barberote luisante* (144.34) 'ver luisant' que, segons FEW, I, 298 A, és un terme meridional.

II. — L'any 1966 aparegué el *Livre du gentil et des trois sages*.

En el capítol segon de la introducció (*L'idée d'un précurseur*), Llinarès posa en relleu el caràcter objectiu d'aquella obra lulliana, que es distingeix d'altres llibres apologètics del mateix Llull i d'autors contemporanis. Quant a la possible font, l'editor es mostra molt prudent. Les paraules de Ramon Llull declarant que segueix «la manera del libre aràbic del gentil» ens poden fer suposar que hi havia un model d'un autor àrab del qual desconeixem el nom.

El capítol tercer (*De l'original catalan à la version française*) ens deixa poc satisfets, així com també els capítols corresponents dels tres altres llibres. El Sr. Llinarès, cal no oblidar-ho, és filòsof, i la tasca empresa hauria estat més apropiada a un filòleg.

L'editor es limita, doncs, a fer una descripció breu del manuscrit bàsic, el fr. 22933 de la Bibliothèque Nationale de París, del final del segle XIII o del començament del XIV, en la qual trobem una equivocació curiosa: quan descriu la miniatura del foli inicial, Llinarès ens diu que representa «un Christ en croix, veillé par deux femmes»; en realitat, és la representació clàssica de la crucifixió, amb la Mare de Déu a la dreta del Crist i sant Joan a l'esquerra.

El text francès té una llacuna en el llibre *De la loi au Crestiein*. Llinarès la supleix amb una traducció del català al francès modern, generalment ben feta. Ens demanem, però, per què no ha traduït el final del capítol *D'eternitat e ira* (pàg. 1104 a d'*Obres essencials* I, que és l'edició utilitzada per ell). Hem descobert una altra inexactitud al capítol *De poder e supèrbia* (*Obres essencials*, pàg. 1115 b). El text català diu així: «...e lo cors de Crist venc a mort per humilitat, per la qual poguéssim pujar al loc d'un los demonis caegren». Llinarès tradueix (pàg. 157): «tandis que, par humilité, le corps du Christ est mort pour que nous y montions». La idea de la substitució dels dimonis pels homes hauria d'haver estat expressada amb més claredat.

Al final del llibre trobem un glossari de mots arcaics. Per al mot *deseure*, Llinarès proposa, amb interrogant, la definició de 'suaire', la qual ens sembla improbable. Heus ací el passatge francès: «L'ame est entree hu cors et le deseure». L'editor corregeix d'aquesta manera: «L'ame est entre [le] cors et le deseure». El text català diu: «L'ànima està enfre'l cors e lo sudari». En francès tenim probablement una errada del traductor o del copista, i potser cal llegir *desevre*, de *dessevrer*, 'séparer, diviser, distraire' (vegeu GODEFROY, II, 653, i FEW, s. v. *separare*, pàg. 473). El sentit, de tota manera, resta obscur.

III. — La tercera traducció lulliana publicada per Llinarès és la *Doctrine d'enfant*, en català *Doctrina pueril*.⁶ Aquesta traducció segueix, com les altres tres, bastant fidelment el text català; però, entre els capítols 80 i 81 n'afegeix un que no es troba en cap manuscrit català. És titulat *Des chevaliers* i ve a ésser com una mena de resum del *Llibre de l'orde de cavalleria*. L'editor el considera, creiem que amb raó, com una addició del traductor.

Heus ací algunes observacions respecte al glossari. *Abregement* és definit

6. N'he donat compte a VR, XXIX (1970), 73-76.

per 'abrége', com si fos un substantiu; és, però, un adverbi i, per tant, hauria de tenir la definició 'd'une manière abrégée'.⁷ En l'edició d'Obrador (*Obres de Ramon Llull*, I, pàg. 3, § 2), llegim *abreviadament*. || *Ahonté* (cat. *ahontat*, pàg. 160, § 18) no significa, ací, 'éhonté', sinó, al contrari, 'couvert de honte'.⁸ || *Pelegrinanz* és definit 'pèlerinages' i seria, doncs, un substantiu, el qual, però, no consta en cap diccionari. Existeix, per contra, el verb *peleriner*, 'faire un pèlerinage';⁹ la forma en qüestió deu ésser el participi present d'aquest verb (el text català és diferent, puix que diu *pelegrinacions*, pàg. 48, § 1).

Les indicacions sobre els manuscrits (pàg. 253) són molt inexactes. El primer manuscrit català esmentat és el núm. 700 de la Biblioteca de Catalunya; en realitat, no conté tot el text de la *Doctrina pueril*, sinó solament alguns fragments. El segon manuscrit català s'hauria de trobar a la Biblioteca Episcopal de Barcelona; és el mateix que serví de base a l'edició d'Obrador del 1906. Dissortadament, aquest manuscrit ha desaparegut, probablement durant la guerra civil. El ms. 0.87 sup. de l'Ambrosiana conté, segons Llinarès, fragments de la *Doctrina pueril*. Hem d'observar, però, que aquest manuscrit no és del segle XIV, sinó del XV, i que no té res a veure amb la *Doctrina pueril*, com ho ha provat P. Guarnerio a l'*AIEC* del 1908. Solament el títol *De la doctrina dels infans* s'assembla al de l'obra lulliana; el tractat, però, és un catecisme esquemàtic i impersonal que no pot considerar-se ni tan solament com un resum de la *Doctrina pueril*. El manuscrit 682 de la Biblioteca de Catalunya conté la traducció llatina d'aquell tractat i no pas, com pensa Llinarès, fragments llatins de la *Doctrina pueril*.¹⁰

Sota el títol *Texte provençal, fragments*, llegim: «Paris, Bibl. Nat., fr. 6182, fr. 6504»; els números justos són, però: Nouv. acq. fr. 6182, i Nouv. acq. fr. 6504. Llinarès indica com a fragment del text llatí el ms. 480 de la Biblioteca de Catalunya; aquest manuscrit té, però, el núm. 481 i, a més, conté un fragment català: el capítol 82, *De religió*. El ms. Clm. 10529 tampoc no conté cap fragment llatí, sinó un de català.

Sota el títol *Editions, texte catalan, fragments*, hom cita l'edició del ms. 0.87 sup. de l'Ambrosiana, de Guarnerio, el qual en aquell article va provar precisament que no es tractava de la *Doctrina pueril*. D'altra banda, manca l'article de Ramon d'Alòs-Moner a «Franciscàlia» (Barcelona 1928), on és publicat el ms. 700 de la Biblioteca de Catalunya.

Hem comparat alguns capítols amb el ms. fr. 22933 de la Bibliothèque Nationale de París (Prologue, cap. 1.46, 47, 79, 93, 95, 100) i hem trobat les següents errades de transcripció: 34.3 *conmandemens/conmandemenz* (citem de primer la lliçó de Llinarès i després la del manuscrit); 35.1 *veult/velt*; 35.9 *construction/constriction*; 35.18 *Encore de meisme / Encore de ce meisme*; 37.19 *païnes/poïnes*; 37.24 *Fiuz, aime Dieu / Fiuz, ainme Dieu*; 38.2 *men-songier/mençoncier*; 103.12 *joie en auroies / joie tu auroies*; 103, nota 11 *enfant/enfance*; 104.18 *come grant joie / com grant joie*; 104.21 *par [or] estre seignor / por estre seignor*; 170.23 *mestier estoit / mestier li estoit*; 171.27 *hom est fet / home est fet*; 171, nota 86 *ja enfent ne serjaat n'aura ne maisnie / ja enfant ne serjant n'aura, ne maisniee*; 212.34 *Et se tu veuls aproïmer / Et se tu te veuls aproïmer*; 213.2 *porce que tu ne soies / por ce que ne soies*; 229.8

7. GODEFROY, VIII, 17.

8. GODEFROY, I, 177. En l'edició del *Blaquerne* s'ha rectificat la definició.

9. Segons FEW, i GODEFROY, VI, 67.

10. Sobre aquests dos mss., vegeu el meu article «*De infantium doctrina*». *Manuscrit núm. 682 de la Biblioteca de Catalunya*, BSCC, XLVI/1 (1970), 401-412.

la moe langue / la moie langue ; 230.27 moulteplier/moulteplié. El text ha estat corregit dues vegades, sense que hom indiqui la lliçó del manuscrit : 102.30 fiuz [tant] honorable / fiuz fu honorable ; 104.3 [des] lointaignes terres / les lointaignes terres.

El Sr. Llinarès s'imagina que és el primer editor del text francès de la *Doctrina pueril*. En realitat, ja fou imprès el segle xv. L'incunable porta el títol *Tresor des humains* (París, [Jean Dupré], 1482). L'únic exemplar que en coneixem —de la Bibliothèque Sainte Geneviève de París— conté tots el capítols de la *Doctrine d'enfant*, també aquell que el traductor afegí. En una mena d'introducció dels editors, llegim : «Lequel livre a esté veu et corrigé a Paris par plusieurs grans clers docteurs tant en theologie que en autre science». Efectivament, el text és en alguns passatges prou diferent del del ms. 22933 ; però, no gensmenys, s'identifica indubtablement amb la traducció francesa de l'obra de Ramon Lull.¹¹

IV. — L'última traducció que fins ara ha publicat Llinarès és el *Livre d'Evast et de Blaquerne*, segons el ms. fr. 24402 de la Bibliothèque Nationale de París, del final del segle XIII o del començament del segle XIV.¹² Hi ha dos altres manuscrits de la mateixa època : l'un a París, l'altre a Berlín, aquest últim provinent del fons de la cartoiça de Vauvert a la qual Lull havia llegat alguns manuscrits. És llàstima que Llinarès no ens hagi indicat en nota les variants d'aquests dos manuscrits. No diu res, tampoc, de la relació entre els diversos còdexs. Hauria estat interessant de saber, per exemple, si el capítol *De la passion*, afegit al ms. 24402 després del capítol 107, es troba també en els altres manuscrits francesos. L'editor ens diu que aquest capítol és «poc lullia» —sembla que no s'ha adonat que es troba també en alguns dels manuscrits catalans, amb molta més extensió, però, que no pas en el text francès.¹³

Troblem la traducció al francès modern, segons el text d'*Obres essencials*, d'alguns versets del *Livre d'amí et aimé* que manquen en el text francès. Ací també hauria calgut indicar si aquests versets manquen en els manuscrits francesos i, eventualment, en alguns catalans.

En la bibliografia trobem a mancar dos manuscrits del *Livre d'amí et aimé* : el lat. 14713 (s. XIV) de la Bibliothèque Nationale de París, i el 3353 (s. XVII) de la Biblioteca Nacional de Madrid.

La transcripció, en canvi, és molt millor que en les edicions precedents (el text ha estat revisat per M. Deschaux). En una confrontació ràpida amb el manuscrit, no hem sabut trobar cap errada.

Al final del llibre hi ha un glossari, una llista de faules, d'exemples i d'al·legories, un índex onomàstic, un índex analític i una bibliografia essencial, a la qual caldria afegir, almenys, la tesi de W. Schleicher, *Ramon Lulls Libre de Evast e Blanquerna: Eine Untersuchung über den Einfluss der franziskanisch-*

11. Per a més detalls, vegeu el meu article en premsa a R. Cf. J.-Ch. BRUNET, *Manuel du Libraire*, V (París 1864), 939 ; L. M. MICHON, *Inventaire des incunables de la Bibl. Ste-Geneviève* (París 1943), 23 ; COPINGER, part 2, vol. 2, pàg. 130 (núm. 5.874). Tots aquests autors citen l'incunable com a anònim.

12. Vegeu la ressenya de JOSEP MASSOT I MUNTANER, dins els «Studia Monastica», XIII (1971), 216.

13. Vegeu la nota de SALVADOR Galmés, dins les «Obres de Ramon Lull», IX, 461, on són donades les proves del caràcter apòcrif d'aquest capítol, sense esmentar, però, la versió francesa. Al final d'aquell mateix volum, és publicat el text català com a mostra d'escriptura, i també, com a apèndix, en el vol. IV de l'edició d'ENC (pàg. 152 ss.), «per raó de la seva evident antiguitat», com diu R. GUILLEUMAS.

dominikanischen Predigt auf die Prosawerke des katalanischen Dichters (Genève-Paris 1958).

Cal reconèixer que la publicació d'aquestes quatre traduccions franceses representa un esforç considerable per part de l'editor, el qual mereix l'agraïment de tots els lullistes. Malgrat les reserves que hem hagut de fer a la seva tasca, sobretot des del punt de vista filològic, es tracta d'uns documents importants per a la història del lullisme i, en general, de les traduccions medievals.

Gret SCHIB

JOANOT MARTORELL - MARTÍ JOAN DE GALBA : *Tirant lo Blanc*. Edició del V centenari de la mort de Joanot Martorell. Pròleg i text de MARTÍ DE RIQUER. 2 vols. Barcelona, Editorial Seix Barral, 1969. 606 pàgs. + 618 pàgs. («Biblioteca Breve de Bolsillo : Libros de enlace», 50-51.)

L'edició del *Tirant* que Martí de Riquer havia publicat el 1947¹ a la «Biblioteca Perenne» era exhaurida des de feia temps. Ara, mentre prepara una «gran edició, de caràcter especialitzat» per a *ENC*, ens ofereix un text semblant al de 1947, reproducció «fidel i íntegra» de l'incunable valencià del 1490, amb ortografia modernitzada, però mantenint «les característiques lèxiques, morfològiques i sintàctiques de l'original»; hi han estat tingudes en compte la major part de les esmenes proposades el 1954 per Joan Coromines, i una revisió a partir de l'incunable de 1490 ha permès de millorar en bastants llocs el text de 1947. El pròleg és constituït pel capítol dedicat al *Tirant* al volum II de la *Història de la literatura catalana* del mateix Riquer, excel·lent exposició de l'estat de les qüestions, enriquida amb noves aportacions; n'han estat suprimides les notes, però hom hi afegeix una extensa *Guia bibliogràfica del «Tirant lo Blanc»*, comentada (pàgs. 95-108).² Potser no és inútil d'indicar que el tiratge d'aquests dos volums ha estat de deu mil exemplars, a part un tiratge de luxe de 500 exemplars. N'esperem per a ben aviat una segona edició, en la qual seran corregides les errades que s'han esmunyit en aquesta (esmenades en part a l'edició de luxe) a causa de les presses, ben justificades, de posar el *Tirant* a l'abast del públic en el cinquè centenari de la mort de Joanot Martorell.

Josep MASSOT i MUNTANER

A. GRIERA : *Consueta jueva*. Sant Cugat del Vallès, Instituto Internacional de Cultura Romànica, 1966. XII + 112 pàgs. («Biblioteca Filològica-Històrica», XVIII).

El nom de *Consueta* suggereix espontàniament un 'Llibre de coses a fer'. I aquest és certament el sentit que ens en donen els diccionaris; tant el *Diccionari Aguiló*, com el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'A. M. Alcover i F. de

1. Vegem l'article de S. GIL I GAVA, *Noves recerques sobre Tirant lo Blanch*, *ER*, I, 135-147.

2. Comprèn: edicions i traduccions, estudis bibliogràfics i de caràcter general, sobre la biografia de Martorell, sobre el *Gullem de Varotc*, sobre les fonts, sobre costums cortesans i cavallereses, estudis literaris i crítics, sobre Martí Joan de Galba, i sobre Cervantes i el *Tirant*.